

İsmail Cem
Şakir Eczacıbaşı
Ufuk Esin
Nilüfer Göle
Bozkurt Güvenç
Talat Halman
Hüseyin Hatemi
Doğan Hızlan
Ekmeleddin İhsanoğlu
Emre Kongar
Ioanna Kuçuradi
Metin Sözen
Hıfzı Topuz
Stefan Yerasimos
Tahsin Yücel

Kültür Girişimi

KÜLTÜR POLİTİKALARI SEMPOZYUMU

İstanbul, 26-28 Ekim 1998

BİLGİ
TOPLUMUNDA
KÜLTÜR VE
DİL ÇEŞİTLİLİĞİ

PROF. DR. TAHSİN YÜCEL

İrbaş No: ab0515

İrbaş No: ab 507

DİLLER VE KÜLTÜRLER

Prof. Dr. Tahsin YÜCEL

Türkçe bugün hem bireyler arasında günlük iletişim aracı, hem de bilim, düşün, yazın, kısacası kültür dili olarak, tarihinin en ileri aşamasında bulunmakta: İnsan ve doğayla bağıntılarımıza ilişkin her şeyi bu dilde anlatabiliyoruz, Freud'dan Lévi-Strauss'a, Proust'tan Joyce'a, çağımızın en büyük bilim ve yazın adamlarının en gelişmiş diller içinde oluşturulmuş, en ayrıntılı ve en karmaşık yapıtlarını bu dille kendi kültür evrenimize aktarabiliyoruz. Kuşkusuz, türkçe tarihinin her evresinde böylesine ileri bir düzeyde değildi, hatta bu ileri düzeyine son elli yıl içinde eriştiğini söyleyebiliriz. Aynı gelişmeyi, kültürel ve bilimsel gelişmelere koşut olarak, birçok dilde saptadığımıza göre, şaşılacak bir yanı yok bunun. Şaşırtıcı olarak niteleyebileceğimiz bir şey varsa, o da türkçenin bu düzeye gelişmesinin sürekli ve düzenli bir biçimde, devlet gücüyle durdurulmak, hatta tersine çevrilmek istendiği bir dönemde erişmiş olmasıdır.

Gerçekten de, 1950 yönetiminin çıkardığı ilk yasalardan biri Anayasa'nın dilini çeyrek yüzyıl geriye götüren yasadır; bununla da yetinilmeyerek türkçenin özleşip gelişmesinden yana olanlar "sakıncalı" sayılır; 1970 ortalarında ortaöğretimde okutulan tüm ders kitapları yeniden, değil öğrencilerin, öğretmenlerinin bile anlayamayacağı kadar koyu bir "osmanlıca"yla yazdırılır, okullarda öğrencilere, radyo ve televizyonda konuşmacılara yeni terim ve sözcük kullanmayı yasaklayan genelgeler yayımlanıp yasak sözcük dizelgeleri çıkarılır; 12 Eylül yönetimi de Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu kapatmakla sorunu çözeceğini, yani gelişimi durduracağını sanır. Ama türkçe, gelişimi süresince, neredeyse kendisini ezmeye çalışan ağır baskıyla beslenerek bugünkü ileri ve, çok daha önemlisi, yaygın düzeyine gelir: bugün, türkçenin arlaşıp gelişmesine kesinlikle karşı olanlar bile, bilerek ya da ayırımında olmadan, özleştirme akımının getirdiği zengin sözcük ve terim dağarcığını kullanmakta.

Bu ilginç sonucu hazırlayan etkenlerin en önemlilerinden biri, gelişimin belirli bir noktadan sonra dilbilimsel bir olgu niteliği kazanarak kendi iç yasasına göre işlemeye başlamış olmasıdır. Bir başkası, (her biri ayrı özden olmakla birlikte) dil ile toplum, dolayısıyla kültür arasında belirleyici bir bağıntı bulunmasıdır. Daha bir başkası, aydınlarımızın, sanatçı ve bilim adamlarımızın önemli bir kesiminin anadillerine verdikleri değerdir.

Daha bir başkasıysa, türkçenin (ya da anadili türkçe olanların) gelişmiş batı dilleriyle kurduğu değişik ilişkiler, örneğin dilbilimsel araştırmalar, örneğin çeviri etkinliğidir. Hiç kuşkusuz, başka etkenler de gösterilebilir.

Tartışılmayacak bir şey varsa, o da türkçenin artık yetkin bir kültür dili olduğudur.

Ama dilimizin eriştiği bu gerçekten ileri düzey tüm dilsel ve kültürel sorunlarımızı çözdüğümüzü mü gösterir? Hayır. Dilimizin ve kültürümüzün sürem ve uzam içinde gelişimleri açısından olsun, başka diller ve başka kültürlerle kurdukları ilişkiler açısından olsun, birtakım önemli sorunlarla karşı karşıya bulunduklarını söylemek gerekir.

Dillerin ve kültürlerin gelişip zenginleşmesinde olabildiğince çok sayıda yabancı dille ilişkiye girmenin önemi bilinir: başkasına ve evrensele ulaşmanın belki de en kestirme yolu bu çok yönlü ilişkidir. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de öğretimin ayrılmaz bir ögesi durumuna gelmiş olan yabancı dil öğretimi özünde öncelikle böyle bir koşulu gerçekleştirme amacını güder: öğrendiğimiz her dilin bizi değişik bir düşünce biçimine, değişik bir kültüre götüreceği düşüncesini içerir. Her dil ya da her kültürün özgül ve özgün bir nitelik taşıması farklı dil ya da kültürlerin birbirlerine kapalı kalmasını içermez: fransızca bilgimiz anadilimize, Fransız yazını yazınımıza, Fransız bilimi bilimimize yeni olanaklar getirebilir, onu bütünleyebilir. Kuşkusuz, tersi de doğrudur. Ama, Martinet'nin vurguladığı gibi, her dil bir "dünya" olduğuna göre, yabancı dil öğretiminde temel ilkenin, birey düzleminde olmasa da toplum düzleminde, olabildiğince çok sayıda dille bağıntı kurmak, giderek olabildiğince çok sayıda kültürü toplumumuz için erişilir kılmak olduğunu söylemek bile gerekmez.

Buna karşılık, özellikle son yıllarda, ülkemizde bu ilkeye yüzde yüz ters bir yol tutulduğunu, orta öğretimde yabancı dil öğretiminin nerdeyse tek bir dille: ingilizceyle sınırlandırıldığını görüyoruz. Gerçek amaç unutulmuş yabancı dil öğretimi kültürel bir gereksinimden çok, toplum içinde yükselme aracı olarak değerlendirilmekte, bu tutum da birtakım siyasal ve ekonomik gerekçelerle doğrulanmak istenmekte. Ancak, en azından fransızca, italyanca, ıspanyolca, rusça ve almanca gibi önemli kültür dillerinin erişilmesi zor diller olarak kalması, yani ancak çok az sayıda bireyce öğrenilmesi dilimiz ve kültürümüz için gerçekten büyük bir eksikliktir. Üstelik, yabancı dil öğretiminin tek bir dille: ingilizceyle sınırlı tutulması iki büyük yanılgıya da kaynaklık etmektedir:

1) Kişiler yalnızca İngiliz-Amerikan kültürlerinin kazanımlarına değil, başka birçok kültürlerin kazanımlarına da ingilizce, yani İngiliz ve Amerikan yayınları aracılığıyla ulaşabildiklerinden, başka kültürlerin kazanımlarını da İngiliz-Amerikan kültürüne mal edebilmekte, böylece bu dile ve bu kültüre hiç de içermedikleri bir üstünlük tanıyabilmektedirler;

2) Bu dilin ve bu kültürün toplumca öğrenilip bağıntıya geçilmeye değer tek dil ve tek kültür olarak değerlendirilmesi bu dilin ve bu kültürün üstünlüğüne ilişkin bir önyargı getirmesine, bunun sonucu olarak, kendi

dilimizden ve kendi dilimizden üstün sayılmasına, hatta kendi dilimize ve kendi kültürümüze yeğ tutulmasına neden olmaktadır.

Böylece, iki yıl önce, ingilizce öğretimine ağırlık vermek savında olan bir özel öğretim kurumu gazetelerde “Siz hâlâ annenizin dilini mi konuşuyorsunuz?” biçiminde tanıtılar yayımlayabilmiştir.

Bu anlayışın en belirgin ve en belirleyici belirtilerinden birinin de son yıllarda başdöndürücü bir hızla yaygınlaşan yabancı dilde öğretim, daha doğrusu *ingilizcede öğretim* olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi, ülkemizde, kimi devlet üniversitelerinde öğretim tümünden ingilizce yapılırken, kimilerinde aynı izlenceleri biri türkçe, öbürü ingilizce aracılığıyla gerçekleştiren çift fakülteler bulunmakta, sayıları hızla artan özel üniversitelerin neredeyse tümü de öğretimini ingilizce yapmaktadır. Bu tutumun gerekçesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, ingilizcenin tartışılmaz üstünlüğü ya da, Yüksek Öğretim Kurulu başkanının da açıkça savunduğu gibi, türkçenin önlenmez yetersizliğidir. Ne var ki, ülkemizde yüksek öğretimin başlangıcından beri türkçe yapılmış olması da, bugün aynı izlencelerin aynı kurumlarda, aynı zamanda hem türkçe, hem ingilizce uygulanması da bu savı kesinlikle geçersiz kılar. Gerçek gerekçe, toplumumuzda belli kesimlerin yabancı dil tutkusu ve ortaöğretimde yabancı bir dili yeterince öğrenememiş öğrencilerimizin eksikliğini üniversite öğretimini, kısa bir hazırlık döneminin ardından, yabancı dille yaparak kapatmaktır.

Ne var ki, öğrencilerimizin ortaöğretim süresince anadillerini yeterince öğrenemedikleri gerekçesiyle yüksek öğrenimleri sırasında dört yıl süresince türkçe dersleri görmelerini zorunlu kılan yetkililerin altı aylık ya da bir yıllık bir hazırlık öğreniminin ardından *ingilizcede* ekonomi, hukuk, yazın, felsefe, tarih öğrenimi yapılabilmesini hangi mantığa dayandırdıklarını anlamaya olanak yoktur. Buna karşılık, dilsel yetersizliğin öğrenciyi düşünmekten çok ezberlemeye, yaratıcılıktan çok öykünmeciliğe yönelttiğini deneyimlerimizle biliriz. Yabancı dilde öğretim yapan öğretim üyelerimize gelince, bu dili sık sık görüldüğü gibi “çat-pat” değil, çok iyi bilmeleri durumunda bile, başarılarının anadilde sağlayabilecekleri başarının altında kalacağı dilbilimsel bir gerçek.

Bilindiği gibi, adına yaraşır tüm dilbilimciler her dilin kendine özgü bir yapısı bulunduğunu, dolayısıyla dünyaya ve insana bakışımızı benliğimizin bir parçası olan anadilimiz koşullandırıldığını söylerler. André Martinet, Aristoteles’in Hopi diline çevrilmesinin hiç mi hiç düşünülmeyecek bir şey olmadığını belirttikten sonra, “Ama Aristoteles yapıtlarını Hopi dilinde tasarlamış olsaydı, Batı düşüncesi bugünkü Batı düşüncesi olmazdı”, diye eklerken, bu gerçeği dile getirir.

Yine bu gerçeğin gereği olarak, uzun yıllar Senegal’de yaşamış, bu ülkedeki toplulukların dilleri ve başka dillerle ilişkileri üzerinde kapsamlı incelemeler yapmış değerli bir dilbilimci, Pierre Dumont, devlet dilinin fransızca olduğu bu ülkede, tüm yurttaşların “anadillerinin gelişebileceğine gerçekten güvenmeleri” gerektiğini kesinledikten sonra, “Aydınlar,

ülkenin seçkin tabakasının üyeleri, çocuklarını Volof, Serer ya da Polar okuluna göndermelidir”, der. Çünkü, ona göre, örneğin matematik Fransız ve Volof dillerinde “aynı biçimde öğretilemez”. Bu nedenle, Fas, Tunus, Cezayir gibi sömürge koşulundan oldukça yakın bir geçmişte sıyrılmış Kuzey Afrika ülkeleri öğretim yapısı oldukça yaygın bir biçimde sömürgeci ülkenin dili üzerine kurulmuşken, bu dilde ders verecek öğretim üyesi bulmak gibi bir sorunları da yokken, olabildiğince hızlı bir biçimde ulusal dilde öğretime geçme yolunu tutarlar. Bu durumda, tarihinin hiçbir döneminde sömürge konumuna düşmemiş bir ülkenin öğretimde dört elle çağdışı bir sömürge koşuluna sarılmasını anlamak zordur.

Bilim dilimizin gelişimini yavaşlatması ve öğrenim ve öğretim gücümüzü düşürmesi bir yana, ulusal onur sorunu da bir yana, böyle bir gidişin günün birinde türkçenin Türkiye Cumhuriyeti’nin “resmi” dili olmasını bile tartışmalı duruma getirmesinden korkulur.

Dilimizin kendi içinde de birtakım sorunları yok mu? Var kuşkusuz. Örneğin son yıllarda “dil kirlenmesi” olarak adlandırılan olgu, yani özellikle günlük dilimize çok sayıda olmasalar da çok kullanıldıklarından çok sayıdaymış gibi görünen yabancı sözcük ve deyimlerin girmesi, kimi harf ya da harf kümelerinin İngilizce okunuşlarının yeğlenmesi, mağaza adlarının ve markaların büyük çoğunluğunun yabancı sözcüklerle oluşturulması da bu sorunlardan biri. Böyle bir durumu onaylamak zor kuşkusuz. Ne var ki, kirlilik bedeninin kalıcı bir durumu olmadığı gibi dilin de kalıcı bir durumu değildir. Günlük dilde yoğun bir biçimde kullanılan çoğu aykırı (ya da yapı dışı) deyim ve sözcüklerin zamanla silinip gittiklerini biliyoruz. Ama örneğin Karacaoğlan’ın dilinin hiçbir zaman kirlenmediğini, örneğin Melih Cevdet Anday’ın dilinin hiçbir zaman kirlenemeyeceğini de biliyoruz.

Bir başka sorun, bugün, toplum yaşamında, nerdeyse her şeyin gittikçe artan bir hızla tek biçimliliğe yönelmekte olması. Dil de, temel yapısı değişmez kalmakla birlikte, gerçekte kendi temel özelliklerine de uygun düşen bu yönelime uymakta. Böylece, özellikle söyleyim ve sözcük dağarcığı açısından bir anlamda önemli bir zenginlik olarak niteleyebileceğimiz yerel farklılıklar, öğretimin, öncelikle de görsel-işitsel iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, silinip gidiyor: tüm yerel ağızlar (farklı oranlarda ve farklı hızlarda da olsa) İstanbul ağzına yaklaşıyor, İstanbul ağzı da özelliklerinden bir şeyler yitirmekte. Üzülmemiz ve önlemeye çalışmamız gereken bir durum mu bu? Tüm dillerin sürekli değişim içinde olduğunu bildiğimize, üstelik tek biçimlilik anadil öğretimiyle gerçekleştirilmeye çalışılan bir amaç olduğuna göre, hayır.

Ama türkçenin bütün ağızları şu ya da bu biçimde onun zenginliğine tanıklık ettiklerinden, hem de dilsel değişimler (incelenmeye değer dilbilimsel olgular olmaları yanında) aynı zamanda kültürel ve toplumsal değişimlerle bağıntılı olduğundan, bu hızlı geçiş evresinde, İstanbul ağzı da işin içinde olmak üzere, bölgesel ağızların dizgesel bir biçimde ve titizlikle saptanması büyük önem taşımakta.

Hiç kuşkusuz, yerel ağızlar için gerekli gördüğümüz bu çabalar ülkemizde konuşulmuş ya da konuşulmakta olan büyüklü küçüklü tüm diller için de geçerlidir kuşkusuz. Her dil insanoğlunun özgün ve özgül bir zenginliğine tanıklık eder, hepsi de yaşatılmaya ve araştırılmaya değer. Yeryüzünde konuşulmuş ve konuşulmakta olan binlerce dil arasında örneğin türkçe, örneğin fransızca, örneğin macarca gibi ulusal dil konumuna erişmiş dillerin sayısının çok sınırlı olduğunu biliyoruz, ama herhangi bir dilin ulusal dil düzeyine ulaşmamış olmasının değerini eksiltmediğini de biliyoruz. Üstelik, bir dille bağıntı kurmak yeni bir mantık ve yeni bir kültürle bağıntı kurmaktır. Bu bağıntı da, biliyoruz, insanı ve dünyayı daha iyi tanımanın ana yollarından biridir.

TAHSİN YÜCEL

17 Şubat 1933 Elbistan doğumlu yazar-eleştirmen Tahsin Yücel, göstergebilimin Türkiye'deki öncülerindendir.

1960'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız-Roman Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nü bitirdi. 1961'de, aynı bölüme asistan olarak girdi; 1971'de doçent, 1978'de profesör oldu.

İlk öyküleri, 1950'de Varlık dergisinin yıllığı Yeni Hikayeler'de çıktı. Daha sonra Yeryüzü, Beraber, Mavi gibi dergilerde yayımlanan öykülerinde, çocukluğundan tanıdığı güneydoğu insanlarını, çevreleri içinde yansıttı. Bu ilk öykülerini Uçan Daireler, Haney Yaşamalı (1955, 1989) adlı kitaplarında topladı. Haney Yaşamalı'yla 1956 Sait Faik Hikaye Armağanı'nı, Düşlerin Ölümü'yle 1959 Türk Dil Kurumu Hikaye Ödülü'nü kazandı. 1970'ten sonra yazdığı öykülerde özgün bir anlatı tekniği geliştirdi. Yaşadıktan Sonra (1969), Dönüşüm (1975), Vatandaş (1975), Ben ve Öteki (1983), Aykırı Öyküler (1989) bu dönemin öykü kitaplarıdır.

Yücel'in L'Imaginaire de Bernanos adlı doktora tezi, Türkiye'de göstergebilim çalışmalarının ilk örneklerinden biri sayılır. Balzac'ın romanlarındaki insan betimlemelerini ele alan Figures et Messages dans la Comédie Humaine adlı incelemesi 1972'de Fransa'da yayımlanan Yücel, Anlatı Yerlemleri (1979) adlı incelemesinde, göstergebilime dayalı bir edebiyat yaklaşımı izleyerek anlatı çözümlemelerini zaman, uzam ve kişi bağlantıları çerçevesinde ele almıştır. Öbür deneme ve incelemelerini Dil Devrimi ve Sonuçları (1968,1982), Yazın ve Yaşam (1976,1983), Yapısalcılık (1982), Yazının Sınırları (1982) gibi yapıtlarda toplamıştır.